

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДИК НАВЧАННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

DOI: 10.31652/2412-1142-2018-50-7-13

Василь Кремень

президент Національної академії педагогічних наук України,
доктор філософських наук, професор,
академік НАН України, академік НАПН України

ЦІННІСНИЙ ВИМІР БУТТЯ ЛЮДИНИ В СИНЕРГІЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. У соціальному бутті ціннісні орієнтації інтелектуально розвиненої людини розглядаються як такі, що визначають її світогляд і життєві позиції. Виокремлено матеріальні, соціальні і духовні цінності, пріоритет загальнолюдських цінностей над індивідуальними. Обґрунтовано положення щодо залежності ціннісних стандартів життя людини від форм культурної комунікації. В контексті з філософією «тут-буття» М. Гайдеггера уточнено поняття «інформаційно-комунікативна функція культури». Зазначено, що креативне прагнення до самопізнання має поєднуватися зі знанням зовнішнього світу. Стверджується, що культурне середовище є умовою буття і творчості людини, реальні об'єкти набувають смислу завдяки взаємозв'язку з людиною і культурою. В комунікативній взаємодії активність людини, у процесі якої вона розвиває свій креативний потенціал, становить рух (поступ) у світі цінностей. Доведено, що комунікативно-творча діяльність людини ефективно здійснюється на творчій основі ціннісно орієнтованого мислення, «енергія» розвитку культури полягає в ціннісно-смысловій діяльності мислення, яке забезпечує комунікативний взаємообмін.

VALUE DIMENSION OF HUMAN EXISTENCE IN THE SYNERGY OF COMMUNICATION

Annotation. In social reality value-based orientations of an intellectually developed individual are believed to determine one's world outlook and views of life. Distinguished are material, social and spiritual values as well as the priority of common human values over individual ones. Established is the proposition as for the dependence of value standards of human life on cultural forms of communication. In line with "being-there" philosophy of Martin Heidegger spelt out is the concept of "information and communication function of culture". It is pointed out that creative self-understanding drive must be combined with knowledge of the external world. It is maintained that the cultural environment is a factor of a person's life and creative work; real-life objects take on personal value due to their reference to man and culture. Human activity in communication, in the course of which one develops their creative potential, represents moves (advances) in the field of values. It is established that communicative and creative human activity can be efficiently carried out on the creative basis of value-oriented thinking; "energy" of the social process consists in axiological thinking activities, which provide for communication exchanges. Based on creative potential of value-oriented thinking one's individual and personal sphere of "background knowledge" or "axiological content" takes its definite shape. The objective basis for the above sphere is communicative and creative activity. The subjectified result of such creative activity of human personality is the world of artefacts, which prove that the phenomenon of culture is part of social and synergetic reality. It means that the "energy" of cultural development consists in axiological mental activities, which provide for communication exchanges.

Визначення людиновимірності сучасного буття актуалізує проблему цінностей, їх особливостей та змістовної насиченості в інформаційному суспільстві. Людина – ціннісний мікросвіт, який, у свою чергу, є репродукцією соціально-культурного, економіко-політичного макросвіту. Хоча людина – творець власного

світу буття, але разом з тим і його продукт, репрезентант. Духовно-культурне і соціально-економічне середовище, в якому народжується і формується людина, є втіленням комплексу певних цінностей (темпоральних, цивілізаційних, національно-культурних, сімейно-побутових тощо). Загальноприйняті цінності й соціокультурні норми поступово кристалізують особистісний вимір ціннісного «Я» людини.

Як одне з найбільших досягнень цивілізації освіта покликана поєднати можливе на певному рівні розвитку наук навчання з вихованням в учнів панівного в культурі світогляду. Поєднати, оскільки передання знань і формування цінностей здійснюються різними методами. В інтелектуально розвиненої людини її цінності можуть стати «предметом самопізнання, концептуалізуватися і формулюватися як певна ідеологічна доктрина – ідеологія і є не що інше, як теоретично осмислена система цінностей» [9, с. 272]. У зв'язку з чим викладання наук і засвоєння знань мають доповнюватися формуванням ціннісних орієнтацій, які визначають світогляд і життєві позиції.

Як відомо, у процесі соціально-економічного і культурного розвитку персональні характеристики людини набувають «суспільно прийнятного» значення. Вона стає «соціальним зрізом» індивідуального «Я». Однак гармонійне узгодження загальнолюдських, суспільних і особистих цінностей не завжди стає фактом буття людини, оскільки за умов реалізації протилежних цілей і прагнень виникає і стверджується стан духовного дискомфорту, «антропологічної кризи». Ця ситуація зумовлюється тим, що в процесі навчання, як зазначає Е. Морен, «нас навчили розділяти, ізолювати, розподіляти знання по окремих галузях, а не встановлювати зв'язки всередині знання в цілому, утворення цілісної картини з цих окремих фрагментів і фрагментів знань стає для нас важко розв'язуваною головоломкою. Для нас стають невидимими взаємодії, зворотні зв'язки, контексти, складності, які залишилися в тому просторі між дисциплінами, де немає людини (*no man's land*). Важливі людські проблеми зникають, а замість них набувають розвитку окремі технічні проблеми. Нездатність організовувати розсіяне і роздроблене за розділами знання призводить до атрофії розумної здібності контекстуалізувати й глобалізувати» [12, с. 41].

У свою чергу, гіпертрофована захопленість загальнолюдським аспектом ціннісної феноменології може призвести до неособлення людини, втрати нею «самої себе». Для того щоб подібне не трапилося, потрібно враховувати, що методологічна вимога враховувати аксіологічний аспект справи не означає, що може існувати «надідеологічна», «надціннісна» позиція, до якої суб'єкт повинен прагнути. Навпаки, розуміння важливості ціннісних орієнтацій, у тому числі власних, допомагає ненадавати перебільшеного значення власній пізнавальній та аксіологічній позиції, не вважати свою парадигму єдиною можливою [7, с. 272]. Ця обставина утворює ґрунт для наукових дискусій завдяки утриманню у свідомості різних «когнітивних перспектив, що адекватно поліваріантності, властивій як нелінійному природознавству, так і культурі епохи постмодернізму» [7, с. 272].

Висвітлена ситуація зумовлюється синергійним характером соціального буття, який означає посилення різновекторних тенденцій його розвитку. У зв'язку з цим Р. Рорті, наприклад, у концепції «солідарності» зазначає, що головне завдання людини полягає в розширенні «нашої здатності симпатизувати й довіряти одне одному, зменшити кількість жорсткості у суспільстві, звільнити людей від болю та приниження» [14, с. 8]. Люди завжди намагаються змінити світ відповідно до власних потреб. Однак кожний індивід не повинен обмежувати можливості іншого для задоволення його потреб. Р. Рорті висловлює думку, що люди можуть обирати різні набори переконань, але частина з них є суто приватними, які не торкаються інтересів інших, а частина – такі, що можуть вступати в конфлікт з інтересами інших осіб, і в цій привселюдній сфері люди повинні знайти консенсус, головний мотив якого – не завдавати біль іншому; у сучасному світі «основний біль» – це «приниження людської гідності» [14, с. 250].

Останнє не потрібно розуміти як образу чи певний аморальний вчинок. Витоки цього явища – у неосвіченості, незнанні. Така людина не бачить сутності, оскільки «лише приблизно знає, якою є річ, але і те не як потрібно, оскільки тільки знання всезагальних аспектів спрямовує людину на те, що потрібно розглядати головним чином», – писав Г. Гегель [4, с. 63]. Неосвічена людина в наш час є небезпекою для сучасної цивілізації, особливо в ситуації, коли малоосвічені починають управляти соціальними процесами. Проблема в тому, що сьогодні збільшується кількість людей, «хто приблизно знає про те, що відбувається в дійсності, і те не як потрібно, оскільки його знання часткові, утилітарні і йому чужі міркування про всезагальні аспекти, необхідні для знання сутності складних еволюційуючих систем», – зазначає К. Х. Делокаров [6, с. 162]. Разом з тим і подібного типу люди здатні принижувати гідність інших.

У зв'язку з цим індивіди повинні прийняти правила і цінності солідарності, щоб не завдавати болю й приниження будь-якому членові соціуму. Тобто мета соціальної діяльності полягає в обслуговуванні інтересів недоторканності приватного життя, оскільки вони (інтереси) побудовані на людиновимірних засадах, уникати того, що може завдати болю, приниження іншим. Здавалося б, тут немає нічого, що зміцнювало б соціальні зв'язки між індивідами. Проте такою солідаризуючою силою є чутливість до болю Іншого, його проблем. У цілому ж у сучасному світі переконання людей швидко змінюються, і немає якоїсь «абсолютної системи переконань і верховного критерію, згідно з яким можна було б віддавати перевагу іншій (системі) цінностей. – Авт.)», – вважає Р. Рорті [14, с. 115].

Необхідно враховувати також рівнозначність альтернативних теорій, адже не існує «абсолютної суперсистеми, виходячи з якої «можна робити висновки про «цінність кожної з теорій» [11, с. 115].

3. Бауман вважає, що багатоманітність інтерпретацій стає конструктивною властивістю знання внаслідок плюралістичної природи світу, і тому замість «несамовитого пошуку» загальних підстав для «консенсусу», необхідно прийняти консенсус такого типу, який припускає гетерогенність відхилень» [3, с. 55, 58]. Тим більше, що в сучасних соціальних процесах беруть участь системи не тільки різноманітні за рівнем економічного розвитку, а й такі, що мають різні рівні розвитку соціальності, різну культурну специфіку, ціннісний зміст, системи уявлень, картини світу. Природно, що існуючи в просторі, який глобалізується, ці соціокультурні системи прагнуть зберегти своє значення, і в діалозі цивілізацій (принаймні для того, щоб бути зрозумілими) мають враховувати необхідність консенсусу.

Як зазначалося, однією з умов існування людини в соціо-синергетичному бутті є його *ціннісний вимір*. Оптимальною моделлю ціннісного конструкту «видається триада: загальнолюдські цінності – суспільні цінності – особистісні цінності», яка є духовним результатом історичного розвитку і свідчить про тенденцію до виокремлення та характерного вияву сутнісних цінностей людини» [18, с. 129]. Соціальна людина починається фактично з того моменту, коли життя починає усвідомлюватися під кутом зору інтересів та цінностей.

Проблема «цінностей», таким чином, прямо стосується встановлення закономірностей розвитку і функціонування суспільства, культури як системи соціально-історичних цінностей, ієрархічно організованих і пов'язаних смисловими відносинами соціальних інститутів, соціальних індивідів та їхніх співтовариств. Ця проблема дедалі більше проникає в дослідження сучасної науки. Однак «у будь-якому контексті міркування про цінності головним, визначальним залишається те, що йдеться в остаточному підсумку про людські цінності чи цінності, що стосуються людини» [15, с. 169]. Це означає, що людина, її життя є головною і вищою цінністю наявного буття. Іншими словами, людина є центром ціннісних відносин, які існують у суспільстві, а все інше має відносний характер. Тому питання про сутність людини потрібно, певно, розуміти і «як питання про сенс існування, про реалізацію в бутті людини справжніх, а не помилкових цінностей» [15, с. 169]. А отже, «модус цінностей» завжди міститься в характеристиці людини і суспільства, в якому вона живе.

Пріоритет загальнолюдських цінностей над індивідуальними та колективними є зараз аксіологічним імперативом для різних напрямів наукової думки. Також це є вимогою часу, ігнорування якої призводить до деградації суспільства. На процес формування спектра цінностей впливають усі важливі чинники людського буття – соціальні, економічні, культурні, етнічні тощо. Їх конкретно-індивідуальне поєднання комплексно обумовлює унікальність особистісної структури цінностей. Щоправда, вона «вибудовується» на системі загальнолюдських цінностей. Адже, визначаючи мету, людина водночас вступає й у сферу «належного бути», де реальне предметне буття речей сполучається з ідеальним його «модусом», а самі цінності постають як контрастні за структурою феномени буття. Розгляд того, «як повинно бути», є не лише необхідною умовою дослідження причинності у сфері людської діяльності, а й вивчення феноменів сфери цінностей – волі, обов'язку, смислу життя. Наука фіксує «як повинно бути» як «загальнозначимість», продукт «конвенціональних сприянь людей щодо організації своєї соціальності, тобто фіксує їх як норми моралі, імперативи і максими» [15, с. 169]. Аксіологічний смисл соціокультурного буття людини в такому аспекті втілює дуалізм ціннісної моделі її існування, де цінності стають і смислом, і джерелом, і наслідком дії тієї чи іншої культурологічної або соціополітичної парадигми.

Людина має можливість вибирати між «вищим» і «нижчим», прийнятним для неї і неприйнятним, позитивним і негативним, причому незалежно від конкретного емпіричного змісту, який «вкладається» у прийнятне чи негативне. Це зумовлено тим, що цінності є граничною актуалізацією тих смислових змістів свідомості людини, які стимулюють її креативність. Маючи чітко виражений світоглядний характер, цінності утворюють «креативний фермент екзистенціальної феноменології людської свідомості, який спрямовує мислення, почуття і праксеологічну діяльність людини в процесах її безпосередньої взаємодії зі світом сущого. Цінності (ціннісні смисли) виступають тими диспозиційними установками свідомості, які конституують структуру сприйняття, поведінки і праксеологічної діяльності людини в конкретних умовах її життєдіяльності» [16, с. 173]. Саме цінності як життєві цілі справляють визначальний вплив на експліцитні мотивації людської діяльності, які відрізняють від стихійних процесів природи.

Необхідно відзначити *бінарний характер* ціннісних модальностей, які «дзеркально» протилежні одна одній. Вони задають параметри ціннісного «верху» і ціннісного «низу» людського життя (добро-зло, прекрасне-потворне, корисне-шкідливе тощо). По суті, життя людини – це завжди постійний вибір між кращим і гіршим з відповідними лініями особистої еволюції. Кожна культура завжди перешкоджає аксіологічним інверсіям, причому цей здоровий культурний опір тим сильніший, чим вища ціннісна модальність у «верхній» піраміді й відповідно «нижче» її антипод у піраміді антицінностей. І навпаки: чим ближчі обидві бінарні категорії до сполучених основ ціннісних пірамід, тим «спокійніше» до їхніх інверсій ставиться й суспільство, й індивідуальна ціннісна свідомість, яка є основою культури. у цьому аспекті зауважимо, що на креативній основі ціннісного мислення людини кристалізується екзистенційна сфера «життєвого світу» або ціннісно-смислових змістів, об'єктивацію якої становить культуротворча діяльність. У підсумку опредметненим результатом цієї креативної (культуротворчої) діяльності особистості є світ артефактів, який легітимізує феномен культури як соціокультурну реальність. Це означає, що «пусковий механізм» розвитку культури полягає в «ціннісно-покладальній діяльності людського мислення

(свідомості), яка утворює внутрішній (ментальний) аспект культури, який фондує її зовнішню або морфологічну (предметно-матеріальну) визначеність» [16, с. 174].

У вимірі «верхньої» ціннісної піраміди виокремлюються матеріальні, соціальні та духовні цінності, у межах яких у кожному конкретному випадку перебуває людина. Перші можна класифікувати як такі, що можуть задовольняти, по можливості, найбільшу кількість вітальних (життєвих) потреб людини. У такому разі цінним потрібно вважати все, що забезпечує «здорове й гармонійне відтворення тілесно-емоційного «Я» як основи соціального й морального «Я» людини» [8, с. 604].

Поряд із зазначеними вирізняються *соціальні цінності*. Під ними потрібно розуміти ідеальні цілі, інтереси й норми, які забезпечують соціалізацію й суспільну самореалізацію соціокультурного «Я» людини. Ця сфера цінностей у їх змістовному наповненні набагато консервативніша від життєвої (матеріальної) сфери, незважаючи на зростання соціальної динаміки історії. До творчого залучення до позитивних соціальних цінностей велике значення мають сім'я, школа, національно-культурні традиції, а також система права й стійке функціонування державних інститутів. Вища соціальна цінність – «забезпечення максимальної єдності між людьми за гарантій свободи їхньої культурної творчості й особистого вдосконалення» [8, с. 606-607].

Досягнення соціального ідеалу неможливе без духовного фундаменту подібного єднання. Якщо інверсія життєвих *ціннісних модальностей* є природною, *інверсія соціальних цінностей* – небажаною, хоч і неминучою, особливо в період соціальних змін, то для *духовних цінностей* стирання меж між добром і злом, гідним і негідним тощо, просто неприпустиме. Підкреслимо, що та сама ціннісна модальність (категорія) у різні культурно-сміслові епохи може наповнюватися різними ідеальними (ціннісними) змістами. Але визначальне те, що справжня духовність завжди протистоїть апології низького (усіляких, антиподів цінностям), а також гіпертрофії матеріальних цінностей. Дух – це така, що діє і є моральною, «розумна» творчість, яким би конкретним і різноманітним емпіричним ідеальним змістом не наповнювалися базові духовні модальності в певну епоху і які б з них не виходили на перший план, модифікуючи «ієрархічний порядок» вищого рівня «сфери цінностей». Так, для вільного елліна найвищою цінністю були мудрість і краса, а головними формами духовної творчості – філософія, мистецтво, і політика. Для людини Нового часу і епохи Просвітництва вища цінність – наукова істина. Однак у кожному часовому вимірі в будь-якій культурі чи соціально-політичній системі, які б духовні цінності там не домінували, завжди жили, живуть і житимуть особистості, що втілюють «вершини» духовності, гармонічно поєднуючи всі його творчі модальності [8, с. 608-609].

Цінності, будучи онтологічною основою культури, забезпечують прогресивний розвиток відповідних соціокультурних систем (мова, символи, релігія, мистецтво, мораль, право, наука, технологія). У самій культурі (відповідно до її креативного «духу») переважає просування «вперед і вгору», оскільки така умова буття людини у світі обумовлена апріорною потребою «самотрансценденції іманентного креативного потенціалу її природи. Цінність конститує «вертикаль» людського буття, стимулюючи його перманентну спрямованість до чогось піднесеного й неперехідного, забезпечуючи його вкоріненість у трансцендентній сутності Буття, яка безпосередньо виявляє себе в екзистенції» [16, с. 175].

Ціннісні стандарти життя людини, як правило, не лише формуються на основі суспільної практики, індивідуальної діяльності людини в рамках певних соціально-економічних відносин, але залежать також від форм культурної комунікації. Становлення людини як особистості відбувається саме через комунікацію, завдяки якій можна долучитися до змісту культурних цінностей, ідей, стереотипів. У процесі комунікації людина насамперед пізнає себе, своє ставлення до норм ціннісного життя, свою ідентичність з певним культурним простором, міру свого сприйняття (несприйняття) суспільно-ціннісних імперативів. Комунікація виконує низку соціальних функцій, забезпечує спільність смислового і ціннісного поля, здійснює соціальну та культурну ідентифікацію, зміцнює суспільні зв'язки та культурні пріоритети. Характер комунікації, особливості домінуючих знакових систем і тип формалізації знання виступають як основні детермінанти економічного розвитку, соціальної організації та культури.

З цих позицій доцільним видається використання людиновимірного підходу до розуміння цінностей без будь-якої спроби їх абсолютизації. Це означає, що в процесі комунікації, комунікативних зв'язків, які є неминучими в соціосинергетичному суспільстві, цінності втілюються в структуру особистості, в якій відбуваються їх трансформація й актуалізація. Особистісний підхід дає змогу виокремлювати два ціннісних рівні в структурі людини як особистості – *зовнішній* і *внутрішній*. На зовнішньому рівні перебувають суспільні й культурні загальноприйняті норми, які «супроводжують» людину з дня її появи на світ. Людина входить у світ готових, усталених норм, що істотною мірою визначають критерії оцінок і поведінки.

Людина змушена підкорятися таким нормам, навіть якщо вони не відповідають її власним інтересам. Цінність, навпаки, – це внутрішній, емоційно сприйнятий і засвоєний людиною орієнтир (напрямок) поведінки і дії. Оскільки розвиток особистості зумовлений рівнем потреб, які лежать в основі мотивації її поведінки, прагнення до вищих цінностей становить «ідеальну потребу», задоволення якої необхідне для формування нового типу відносин. Оволодіння вищими духовними цінностями дає людству можливість здійснювати вільний усвідомлений вибір подальшого шляху розвитку в єдності з природою. Зміна «ціннісно-нормативних установок у світлі синергетичного світобачення сприяє перетворенню

усвідомлення людством своєї єдності зі Всесвітом в переконання» [2, с. 288].

У процесі комунікації, культурного спілкування людина пізнає «саму себе», свої суспільні потреби та інтереси, а також відкриває цілісну картину світу (якою вона є на певний момент), де поєднуються результати наукового, художнього та ціннісного його відображення. З пізнавальним результатом, який досягається людиною, безпосередньо пов'язано ціннісно-інформативну функцію. Адже кожний символ культури «несе» відповідний обсяг освітньої наукової інформації щодо неї [18, с. 135]. У результаті через синергетично орієнтовані комунікативні стратегії «впізнання», організації просторів міжособистісних «зустрічей» і діалогу моделюються процеси стабільного (усталеного) розвитку.

Важливою особливістю цінностей є можливість ототожнення їх оригінальної певної комплексної версії з не менш оригінальним культурним «кодом» тієї чи іншої епохи. Зазначений «код» є духовною й інтелектуальною «репродукцією» ментальності конкретного історичного періоду. Кожна культура (як і кожна епоха) породжує унікальну, лише їй властиву ціннісну парадигму, що, у свою чергу, чітко детермінує зміст *ментального начала*. У функціональному зрізі культурний «код» (як і ментальний «почерк») забезпечує процес ціннісно-сфокусованої ідентифікації особистості чи спільноти. Ментально-ціннісна система культурної ідентифікації зберігає націю як носія унікальних, самобутніх, лише їй притаманних рис, тенденцій, властивостей. Таким чином, культурний «ціннісний код» у синтезі з «ментальним почерком» репрезентують насамперед увесь можливий пласт інформації про певну епоху, спільноту, націю. Змістове наповнення цієї інформації втілює передусім ціннісно-пріоритетний вектор її детермінування, обґрунтування, репрезентації. Саме в культурі виявляються «вітальна сила», духовна потенція, соціальна спадковість людської цивілізації, її ментальна пам'ять та історична мудрість» [18, с. 136]. Через інформаційну функцію реалізується передання, трансляція накопиченого соціально-культурного досвіду як комунікаційний обмін духовними і культурними цінностями.

Інформаційно-комунікативна функція культури виявляється і в тому, що через неї людина здійснює обмін знаннями, вміннями, здібностями, тобто своїми сутнісними ознаками і силами, які є нетотожними як усередині спільноти, так і окремої людини. Комунікативний вектор змісту культурного простору актуалізує й проблему ціннісного узгодження того, що є «бажаним», «можливим», «реальним», «дійсним» для людини. Важливим фактором, який визначає постійну цікавість до людиноцентричного феномену культури, є її іманентний корелятивний взаємозв'язок з «екзистенціальним світом» людини. Культура постає як проекція людської суб'єктивності, екстраполяція її ментальних інтенцій. Саме в цьому можна розуміти твердження *Е. Гуссерля*, що феномени культури становлять головне джерело, завдяки якому можна проникнути у внутрішній світ буття людини в його сутності, тобто в «життєвий світ» її свідомості.

Людина із самого початку існування налаштована на когнітивну активність, орієнтовану на досягнення буття як сущого через рефлексію, яке позиціонує людське буття у світі (*буття як екзистенцію*). Людина апріорно прагне до самопізнання як здобуття самості (самобуття) у світі, і креативним зосередженням цього перманентного екзистенціального пошуку є культура. Як зазначав *М. Гайдеггер*, екзистенція, тобто «входження» в істину буття і вихід до меж екзистуючого сущого, – це «спосіб буття людини» [13, с. 291]. Цим способом є культура. Поглиблене пізнання «самого себе», яке утворює трансцендентний смисл людського буття, досягається тільки через смисловий аналіз культури (буття як екзистенції). Світ артефактів культури «висвічує» екзистенцію людського буття, несучи в собі «тут-буття», роблячи «тут» виявленням у буття креативного прагнення до самопізнання [16, с. 171]. Досягнення цієї мети можливе, якщо самопізнання поєднувати зі знанням зовнішнього світу, що забезпечується через підкорення синергій світу культури *комунікативним узагальненням*.

У такому контексті необхідно конкретизувати поняття «комунікативне узагальнення». Ефективність форм культурної та освітньої діяльності обумовлена специфікою комунікації в одному випадку і спілкуванням – в іншому, або монологічною і діалогічною формами зв'язку. Ці зв'язки можна сформулювати «як зв'язок суб'єкта з об'єктом і суб'єктно-суб'єктні (міжсуб'єктні) взаємовідносини людей» [9, с. 222].

Комунікацію (спілкування) правомірно розглядати як феномен культурного буття людини. Воно (спілкування) активно сприяє розвитку людини, примноженню її духовного багатства, є важливим засобом подолання відчуження між людьми. Це означає, що, передбачаючи досвід «самотрансцендування іманентної потенції людської суб'єктивності (екзистенції), культура стверджує «людське в людині». Комунікативна сутність культури утворює фундаментальну основу для осмислення людини, способу її «самобуття» в світі.

Зауважимо, що вказані особливості не можуть здійснюватися поза людиною. Тим більше, з огляду на синергетичну особливість сучасного соціального буття, людина вносить впорядкування в нього. Вона вносить у світ «сущого» іманентні ментальні характеристики «екзистенціального світу» своєї свідомості. Причому не стільки праксеологічно, скільки інтенційно «обробляючи» предмети діяльності, вкладаючи в них те, що об'єктивне, безвідносно до людини і креативного потенціалу її свідомості. Потрапляючи у сферу людської життєдіяльності (сферу культурного буття), ці предмети набувають нової – людиновимірної (антропної) якості: здатність містити екзистенційний смисл, нести на собі інтенційний відбиток людської свідомості, бути для людини її власним відбитком (відображенням). Іншими словами, завдяки

креативному потенціалу людини предмети культури набувають подвійного значення (змісту): об'єктивного (предметної реальності) і суб'єктивного (екзистенційних смислових значень). Смисловими значенням пронизане все, що людина здійснює, тобто все те, що утворює культурне середовище її буття в світі [16, с. 171].

Це середовище утворюється різноманітністю культур. Феномен «єдності й різноманітності культур, – зазначає *Е. Морен*, – є вирішальним. Культура підтримує ідентичність у тому, що є для неї специфічним; культури підтримують соціальні ідентичності в тому, що для них є характерним. Культури, очевидно, є замкнені на самих собі, щоб зберігати своєрідність. Але насправді вони є також відкритими: вони інтегрують у собі не тільки знання і технічні прийоми з інших культур, а й інші ідеї, звичаї, продукти харчування. Асиміляція однієї культури з іншою є збагачувальним фактором» [12, с. 52]. У результаті стверджується те культурне середовище, котре є умовою буття і творчості людини.

Якщо підійти з позиції *комунікативності*, то справжнім предметом діагностування великих духовних (культурних, економічних, соціальних) систем є *не факт, а його зміст*. Аналізуючи духовний світ, ми виходимо з того, що він пізнаваний, у ньому розглянуто «*унікальне в складному*». Звідси закономірно постає проблема цінностей, які є кодом, що «протистоїть дестабілізувальним ефектам флуктуації великих духовних систем. Цінності – це те, на що орієнтоване ціле (велика духовна система), вони можуть і не можуть повною мірою бути присутніми в частковому (у елементів, носіїв духовності)» [1, с. 94], – наголошує *В. І. Абрамов*. З позицій синергетики, з урахуванням *принципу комунікативності*, пізнання великих духовних систем замість аналізу окремих деталей насамперед має визначати і зафіксувати ту сферу буття людини, в якій пріоритет цінностей є визначальним.

Культура, духовність, цінності не можуть існувати поза людиною. Крім того, людиновимірний феномен культури є не просто сукупністю опредметнених результатів праксеологічної людської діяльності – артефактів. Культура – передусім «світ смислів», які людина вкладає свої дії і творіння. Реальні об'єкти набувають смислу завдяки взаємозв'язку з людиною і культурою. Світ смислів – це смисл речей, який існує «не в них самих, а в культурі, що їх породила, у тих хто цю культуру засвоїв. ... З культури люди отримують можливість наділяти смислом не лише слова і речі, а й свою поведінку, – як окремі вчинки, так і все життя в цілому» [10, с. 27]. Саме смисл є в центрі комунікативних взаємодій, які відбуваються в соціокультурному бутті.

Взаємозв'язок внутрішнього (екзистенціально-ментального) і зовнішнього аспектів культури визначає власне креативний пошук людиною екзистенційно-змістовних смислів буття людини. «Актуалізація смислових значень утворює ті моменти інтенційного напруження людської свідомості, які продукують креативний процес культуротворчої діяльності. Це означає, що культура здатна породжувати таку (креативну або культуротворчу) діяльність, котра зумовлена актуалізацією екзистенційних смислових значень і становить праксеологічний спосіб їх опредметнення (об'єктивації)» [16, с. 172]. Іншими словами, набуває значення саме комунікативний аспект.

Комунікативна роль культури у формуванні ціннісних смислів зумовлена також тим, що вона (культура) є своєрідною «мовою». Адже сам факт спілкування здійснюється за допомогою різних засобів, знакових систем, символів – «мов» (звичай, ритуалів, жестів, міміки, танцю тощо). Мови як відображають історію народу, культуру, ментальність, психологію, духовність, так і є «мовою» науки, категорій тощо. Мова – «культурний код», через котрий людина як суб'єкт культури, у своїх думках, переживаннях, діях орієнтується на усталені норми і духовні цінності культури, до якої належить. У процесі засвоєння культурного досвіду людина знову відкриває цінності власне для себе. Якщо цього не відбувається, то культурні цінності залишаються «поза вимогою» («мертвими»), що породжує проблему «екзистенціального вакууму» (*В. Франкл*). Засвоєння загальнолюдських цінностей в індивідуальній свідомості – одна з фундаментальних проблем людського буття.

Постійне прагнення людини через комунікативний досвід актуалізувати ціннісно-смислові значення конституює «потік» досвіду. Останній, будучи репрезентацією «*суцього*», є основним способом вияву «*феномену*» (об'єкта, відчуття), через безпосереднє (екзистенціальне) світосприйняття. Лише надаючи об'єктам досвіду ціннісний смисл, людина здатна вступати з ними в певне інтенційне (креативне) співвідношення. При цьому самі об'єкти досвіду становлять екзистенціальне втілення людських якостей, стаючи актуальними (значимими) феноменами і вписуючись у контекст продукovanого свідомістю людини ціннісно-смислового дискурсу, який стверджує первісну реальність культури.

Природу людського мислення утворює цілеспрямована система, яка на основі комунікативних інтенцій оперує ціннісними феноменами суцього. Енергійною силою мислення є перманентне апріорне прагнення ціннісної самоорієнтації (самоемансипації) у світі суцього на основі безпосередньої (креативної) взаємодії з ним, тобто «екзистенціальна комунікація» (*К. Ясперс*) людини з навколишнім світом.

Смисл буття має основу тільки в ціннісному мисленні, у творчому руслі якого «*екзистувальна*» «самість особистості» виступає як здатність, що усвідомлює себе, до такого мислення. На думку *М. Гайдеггера*, людина володіє «апріорним» розумінням Буття, і вона «є» остільки, оскільки здатна мислити «Буття» саме таким – «аксіологічним способом» [17, с. 172]. Внаслідок цього людина є творцем культури. Отже, завдяки комунікативній сутності й культура становить особливий (конститувальний) тип буття у світі, що протистоїть і долає хаос. На противагу йому «ціннісний світ» культури «об'єктивується як

цілісність, доцільна впорядкованість і вияв креативності в її вищій формі – розумності людини» [16, с. 174].

Креативний потенціал людини реалізується через смислову здатність її ціннісного мислення, оскільки лише воно може внести «порядок» у «хаос». Думка (мислення) людини про сучасну реальність сущого, обумовлена його «апріорно-екзистенціальним» прагненням до смислопокладального самопізнання Буття, є креативною. У кожному моменті думка (мислення) у процесі комунікації утворює і перетворює даність сущого (соціосинергетичного буття), і у зв'язку з цим головною (екзистенціальною) метою мислення є не утворення «суб'єктивного образу Буття», а його «спів-творення», за якого сама думка про реальність сущого стає творчою (креативною). Саме тому не викликає заперечення ідея, що «цінність – це життєва орієнтація людини. Цінності упорядковують дійсність, вносять в її осмислення оцінні моменти, надають смисл людському життю» [5, с. 341]. Іншими словами, в комунікативній взаємодії активність людини, у процесі якої вона розвиває свій креативний потенціал, становить рух (поступ) у світі цінностей.

Таким чином, на творчій основі ціннісно орієнтованого мислення людини «кристалізується» індивідуально-особистісна сфера «життєвого світу» або «ціннісно-смислових змістів», об'єктивною основою якої є *комунікативно-творча діяльність*. Опредметненим результатом цієї творчої діяльності особистості людини є світ артефактів, що засвідчує феномен культури як частини соціосинергетичної реальності. Це означає, що «енергія» розвитку культури полягає в ціннісно-смисловій діяльності мислення, яке забезпечує комунікативний взаємообмін.

Список використаних джерел:

1. Абрамов В. І. Нелінійна динаміка та пізнання складного: самоорганізації складних систем / В. І. Абрамов // Практична філософія. – 2004. – № 4. – С. 89-94.
2. Бараусова Л. В. Формирование личности нового типа как фактор реализации идеи коэволюции / Л. В. Бараусова // Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М.: Прогресс-Традиция, 2007. – С. 288.
3. Бауман З. Философия и постмодернистская социология / З. Бауман // Вопр. философии. – 1993. – № 3. – С. 46-62.
4. Гегель Г. В. Ф. Работы разных лет: в 2 т. / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1971. – Т. 2. – С. 63.
5. Гуревич П. С. Философская антропология / П. С. Гуревич. – М.: NOTA BENE, 2001. – С. 341.
6. Делокаров К. Х. Синергетика и новая образовательная парадигма / К. Х. Делокаров // Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М.: Прогресс-Традиция, 2007. – С. 161-173.
7. Добронравова И. С. Философия науки, синергетика образования и новые смыслы в контексте культуры перехода / И. С. Добронравова, Л. С. Горбунова // Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М.: Прогресс-Традиция, 2007. – С. 272.
8. Иванов А. В. Университетские лекции по метафизике / А. В. Иванов, В. В. Миронов. – М.: Современные тетради, 2004. – 647 с.
9. Каган М. С. Системно-синергетический подход к построению современной педагогической теории / М. С. Каган // Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М.: Прогресс-Традиция, 2007. – С. 222, 272.
10. Кармин А. С. Основы культурологии. Морфология культуры. – СПб.: Изд-во Лань, 1997. – 512 с.
11. Кюнг Г. Когнитивные науки на историческом фоне. Заметки философа / Г. Кюнг // Вопр. философии. – 1992. – № 1. – С. 115.
12. Морен Э. Образование в будущем: семь неотложных задач // Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М.: Прогресс-Традиция, 2007. – С. 26-96.
13. Проблема человека в западной философии. – М.: Прогресс, 1988. – С. 291.
14. Рорти Р. Случайность, ирония и солидарность / Р. Рорти. – М.: Рус. феноменом. о-во, 1996. – 282 с.
15. Соколов Ф. Е. Ціннісна природа філософського збагачення буття / Ф. Е. Соколов // Практ. філософія. – 2004. – №4. – С. 169.
16. Сухина И. Г. Аксиологический подход к проблеме интерпретации феномена культуры / И. Г. Сухина // Практ. філософія. – 2004. – №4. – С. 171-175.
17. Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге: сборник / М. Хайдеггер. – М.: Высш. шк., 1991. – С. 172.
18. Хрипко С. А. Ціннісна тріада функціонального змісту міжкультурної комунікації / С. А. Хрипко // Наук. часоп. НПУ ім. М.П. Драгоманова. Сер. 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. – 2009. – №1 9 (32). – С. 129, 135, 136.